Psychological study of the temperament of visually impaired people

Mohigul TOHIROVA¹

Samarkand State University

ARTICLE INFO

Article history:

Received June 2021

Received in revised form
20 June 2021

Accepted 15 July 2021

Available online

15 August 2021

Keywords:

Temperament,
entroversion,
extroversion,
emotional stability and
instability,
sanguine,
choleric,
melancholic,
phlegmatic.

ABSTRACT

This article describes the theoretical and practical study of the types of temperament and psychological aspects of people with visual impairments. The theoretical part of the article covers the content of the concept of temperament. In the practical part of the article, we adapted Eysenck's method of studying personality temperament to those with visual impairments. We covered the results of our small study in this article.

2181-1415/© 2021 in Science LLC.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Ko'rishda nuqsoni bo'lgan shaxslar temperamentini psixologik o'rganish

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

temperament,
entroversiya,
ekstroversiya,
hissiy emotsional
barqarorlik va beqarorlik,
sanguinik,
xolerik,
melonxolik,
flegmatik.

Ushbu maqolada ko'rishda nuqsoni bor shaxslarning temperament tiplarini nazariy va amaliy jihatdan o'rganish hamda psixologik jihatlari yoritildi. Maqolaning nazariy qismida temperament tushunchasining mazmuni keng yoritgan. Maqolaning amaliy qismida esa Ayzenkning shaxs temperamentini o'rganish metodikasini ko'rishda nuqsoni bor shaxslarga moslashtirgan holda o'tkazdik. Kichik tadqiqotimiz natijalarini ushbu maqolada yoritdik.

¹ Independent applicant, Samarkand State University. Samarkand, Uzbekistan.

Психологическое исследование темперамента слабовидящих людей

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

темперамент,
энтраверсия,
экстраверсия,
эмоциональная
устойчивость и
нестабильность,
сангвиник,
холерик,
меланхолик,
флегматик.

В данной статье описывается теоретическое и практическое изучение типов темперамента и психологических аспектов людей с нарушениями зрения. Теоретическая часть статьи раскрывает содержание понятия темперамента. В практической части статьи мы адаптировали метод Айзенка по изучению темперамента личности для людей с нарушениями зрения. В этой статье мы рассмотрели результаты нашего небольшого исследования.

Ko'rishda nuqsoni bor go'dak dunyoga kelishi bilan uni ruhiy to'siqlar qarshi oladi. Jumladan, dastlab u onasining tovushini eshitadi ammo uni ko'ra olmaydi, u otasi va boshqa yaqinlari bilan ham huddi shu holatni boshdan o'tkazadi. To'g'ri go'dak uchun bu fojiya emas, hatto u bu holatni yuzaki ham anglamas ehtimol, ammo uning ruhiy rivojlanishiga fan tili bilan aytganda psixologik taraqqiyotiga birinchi oqsalish qadami qo'yiladi. U o'zi sevgan o'yinchoqni ushlaganida va uning rangini ko'rmaganida, ana o'sha o'yinchog'ini topaolmay qolganida o'zining tengdoshi yoki aka-opasi topib berganida, ilk qadamlarini tashlagan go'dak yurayotgan yo'lini ko'rmaganida va kutilmagan to'siqqa uchrab qoqilganida, albatta u o'z hayotida bu faqat boshlanishi ekanligini hali anglamagan, shu holatni anglaganida, tengdoshlari o'ynayotgan quvlashmachoq va shu kabi boshqa bir qator harakatli o'yinlarni o'ynay olmaganida, o'zi birga katta bo'lgan tengdoshlari birgalikda maktabga borishayotganida u hatto ota-onasidan uzoqda maxsus maktab internatida o'qishni boshlaganida bu jajji vujudning mitti yuragidan nimalar o'tar ekan, ana shu mitti yurak qanday ruhiy zarba olar ekan. Endi shu holatni psixologik nuqtai-nazardan tahlil qilib ko'raylikchi.

Ko'rishda nuqsoni bor shaxslar psixologiyasini o'rganishda ularning temperament xususiyatlarini bilish muhim ahamiyatga ega deb hisobladik. Ko'rishda nuqsoni bor shaxslar tempramentini o'rganishda dastlab temperament o'zi nima? U qanday vujudga keladi? Tempramentning qanday turlari mavjud? shu kabi savollarga qisqacha to'xtalib o'tmoqchimiz.

Psixologiya fanining ijtimoiy tarixiy-taraqqiyoti davrida temperamentga nisbatan bildirilgan mulohazalar, uning moddiy asosi to'g'risidagi talqinlar xilma-xil bo'lib, shaxsning psixologik xususiyatlarini o'ziga xos tarzda tushuntirish uchun xizmat qilib kelgan. Temperament lotincha "temperamentum" degan so'zdan olingan bo'lib, buning ma'nosi "aralashma" degan tushunchani anglatadi. "Temperament to'g'risidagi dastlabki ta'limotni yunon olimi Gippokrat (eramizdan oldingi 460–356-yillarda yashagan) yaratgan bo'lib, uning tipologiyasi to hozirgi davrgacha qo'llanilib kelinmoqda. Gippokrat ta'limotiga binoan, insonlarning temperament xususiyatlari jihatidan o'zaro bir-biridan tafovutlanishi, ularning tana a'zolaridagi suyuqliklarning turlicha nisbatda joylashuviga bog'liq ekanligi tasavvur qilinadi. Gippokratning fikriga ko'ra, inson tanasida to'rt xil suyuqlik mavjud bo'lib, ular o't yoki safro (yunoncha "chole"), qon (lotincha sanguis yoki sanguinis), qora o't (yunoncha melas "qora", chole "o't"), balg'am (yunoncha "phlegma") kabilardan iboratdir. Uning mulohazasiga ko'ra:

1. **O'tning xususiyati** – quruqlikdir, uning vazifasi tana a'zolarida quruqlikni saqlab turish yoki badanni quruq tutishdir.

2. **Qonning xususiyati** – issiqlikdir, uning vazifasi tanani isitib turishdir.

3. **Qora o'tning xususiyati** – namlikdir, uning vazifasi badan namligini saqlab turishdir.

4. **Balg'amning** (shilimshiq moddaning) xususiyati sovuqlikdir, uning vazifasi badanni sovutib turishdan iboratdir.

Gippokrat ta'limotiga muvofiq har bir insonda shu to'rt xil suyuqlik mavjud bo'lib, uning bittasi ustuvorlik kasb etadi. Mazkur aralashma (lotincha *temperamentum*)lardan qaysi biri salmoqliroq bo'lsa, shunga qarab insonlar temperament jihatdan farqlanadilar, chunonchi xolerikda sariq o't, sangvinikda qon, flegmatikda balg'am, melanxolikda qora o't ustun bo'lishi ta'kidlanadi.

Gippokratning to'rt xil moddalar (suyuqliklar) aralashmasi, ya'ni temperament tushunchasi va uning tipologiyasi (sangvinik, xolerik, flegmatik, melanxolik) ramziy ma'noda hozirgi zamon psixologiyasida ham qo'llanilib kelinmoqda".

Temperament va temperamentning fiziologik asoslariga ulkan o'z hissasini qo'shgan olimlardan biri rus fiziologi I.P. Pavlov (1849–1936) hisoblanadi. I.P. Pavlov temperament ham shartli reflektor faoliyatining individual xususiyatlarini keltirib chiqaruvchi omillar bilan bog'liq bo'lishi mumkin, degan xulosa chiqaradi. "I.P. Pavlov ta'limoti bo'yicha, shartli reflekslar paydo bo'lishining individual xususiyatlari ro'yobga chiqishining sabablari nerv sistemasini xususiyatlari mohiyatidandir. Unga ko'ra quyidagi 3 ta xususiyatni ajratib ko'rsatadi:

1) qo'zg'alish va tormozlanish jarayonlarining kuchi;

2) qo'zg'alish kuchi bilan tormozlanish kuchi o'rtasidagi muvozanatlilik darajasi;

3) qo'zg'alishning tormozlanish bilan almashinish tezligi yoki nerv jarayonlarining harakatchanligi.

I.P. Pavlov shartli reflektor faoliyatining individual xususiyatlari bilan temperamentga aloqador nerv sistemasi xususiyatlarining o'zaro qo'shiluvini nerv sistemasining tipi deb nomlaydi va uni to'rtta tipga ajratadi. Ular quyidagilardan iborat.

1. Kuchli, muvozanatli, epchil;

2. Kuchli, muvozanatsiz, epchil;

3. Kuchli, muvozanatli, sust;

4. Kuchli, muvozanatsiz sust".

Hozirgi davrda temperament tipi deganda, ma'lum insonlar guruhi uchun umumiy bo'lgan xususiyatlarning sodda majmuasi emas, balki mazkur xususiyatlarning qonuniy, zaruriy o'zaro bog'liqligi tushuniladi.

Sangvinik yuksak reaktivlik. Bo'lar-bo'lmas narsalarga qattiq xoxolab kulaveradi. Muhim bo'lmagan fakt qattiq jahlini chiqaradi. Diqqatini jalb qilgan hamma narsalarga tetik va zo'r qo'zg'alish bilan javob beradi. Imo-ishoralari va harakatlari yaqqol ko'rinib turadi. Uning chehrasiga qarab kayfiyatining qandayligini, narsalarga yoki odamga bo'lgan munosabatlarini bilish oson. Diqqatini tez bir joyga to'playdi.

Xolerik xuddi sangvinik kabi sust senzitivlik, yuksak reaktivlik hamda faollik bilan ajralib turadi, lekin faollikdan reaktivlik ustunlik qiladi. Shuning uchun u tinimsiz o'zini ushlay olmaydigan, betoqat, serzarda. Sangvinikka qaraganda ozroq silliq va qo'proq qotib qolgan. Shuning uchun intilishlari va qiziqishlarida katta barqarorlik, zo'r qatilylik bor, diqqatini ko'chirishda qiyinchilikka uchraydi. Psixik tempi tez. Bir ishini boshlasa oxiriga yetkazadi, ammo unga qiziqsa.

Flegmatik и сензитивлиги sust, hissiy qo'zg'aluvchanligi oz, kuldirish, jahlini chiqarish, kayfiyatini bo'zish qiyin. Ammo bir narsa yuzasidan qattiq kulganda u vazminligicha qolaveradi. Katta ko'ngilsiz hodisa yuz berganda ham osoyishtaligini bo'zmaydi. Imo-ishoralari oz, harakatlari ifodasiz. Qayrati ishchanligi bilan ajralib turadi. Yuksak faolligi oz, reaktivligidan ancha ustunlik qiladi. Chidamliligi, matonati, o'zini tuta bilish bilan ajralib turadi. harakatlarining tempi va nutqining tempi sust, ifodasiz. Diqqatini sekinlik bilan to'playdi. Rigid (qotib qolgan), diqqatini qiyinchilik bilan ko'chiradi. Yangi sharoitga qiyinchilik bilan moslashadi. Introvert. Yangi odamlarga qiyinchilik bilan qo'shiladi. Tashqi taassurotlarga qiyinchilik bilan javob qaytaradi.

Melanxolik – yuksak senzitivlik xususiyatiga ega. Sezgirligi yuksak (sezgi chegaralari yuqori). Arzimagan sababga ko'ra, ko'zlaridan yosh oqib ketaveradi. Nihoyatda arazchan, sekin yig'laydi. Samimiy, juda oz kuladi, faolligi sust. o'ziga ishonmaydi, tortinchoq, ozgina qiyinchilik tug'iladigan bo'lsa, ho'lini yuvib qo'ltig'iga urib g'o'ya qoladi. G'ayratsiz qat'iy emas. Diqqati tez chalg'iydi, barqaror emas. Psixik tempi sust. Rigid (qotib qolgan). Introvertlik xususiyatiga ega.

Temperament va uning tiplari bilan qisqacha bo'lsada tanishdik endi asosiy maqsadimiz bo'lgan kichik tadqiqotimiz va uning natijalariga to'xtalsak. Tadqiqot uchun G. Ayzenk tomonidan ishlab chiqilgan va mualliflar tomonidan o'zbek tiliga tarjima qilinib, mahalliy sharoitga moslashtirilgan testdan foydalandik. Test 60 ta savoldan iborat bo'lib sinaluvchilar savollarga ha yoki yo'q degan javobni yozishlari lozim. Ayzenkning ushbu metodikasi asosiy ikki shkala: ekstroversiya-introversiya va nerotizm bo'yicha aniqlandi.

Ekstravertirovanlik va intravertirovanlik. Shaxsning faoliyati va reaksiya ko'p jihatdan nimalarga bog'liqligiga, chunonchi favquloddagi tashqi taassurotlarga (ekstravertirovanlik) yoki, aksincha, timsollarga, tasavvurlarga, o'tish hamda kelajak bilan uyg'unlashgan mulohazalarga (introvertirovanlik) taalluqligiga asoslangan holda munosabat ifodasidir.

Nerotizm – kishining emotsional jihatdan turg'unligi darajasini belgilaydi. Emotsional turg'un kishilar, emotsional holatlarining stabilligi (ko'p o'zgarmasligi, yetukligi, yangi sharoitlarga qiynalmay yaxshi moslashishi) bilan ajralib turadi.

Emotsional noturg'un kishilar juda asabiy, noturg'un, yaxshi moslasha olmaydigan bo'ladilar.

Testda sinaluvchilarning javoblarining to'g'ri yoki noto'g'riligini nazorat qilish uchun yana bir shkala – o'zini yaxshi ko'rsatishga intilishini belgilaydi. Boshqacha qilib aytganda “yolg'on javob shkalasi” deyiladi.

G. Ayzenkning “Shaxs temperamentini aniqlash metodikasi” bo'yicha natijalar tahlili

G. Ayzenkning mazkur metodikasini ko'rishda nuqsoni bor shaxslarda o'tkazildi. Sinaluvchi sifatida Samarqand shahar 59-maxsus maktab internat o'quvchilari tanlab olindi. Sinaluvchilarga 60 ta savoldan iborat savolnoma o'qib eshittirildi. Tadqiqotda 40 nafar o'smir o'quvchilar qatnashdi ulardan 10 nafarida yolg'on darajasi shkalasi ustunlik qildi shu sababli ularning aniqlangan temperamenti natijalar ro'yxatiga qo'shilmadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra 16 nafar – xolerik, 6 nafar – sangvinik, 7 nafar – melonxolik, 1 nafar – flegmatik ekanligi tadqiqot natijalari ko'rsatdi. Quyida natijalarni foizlar ko'rinishida bayon qildik.

Shaxs temperamentini aniqlash metodikasi

Bundan tashqari metodikada ko'rsatilgan, Ekstroversiya, introversiya, neyrotizm va yolg'on darajasini aniqlash shkalalari ham tahlil qilindi, tahlilga ko'ra ko'rishda nuqsoni bor shaxslarda neyrotizm darajasi yuqori ekanligi aniqlandi. Neyrotizm, ya'ni hissiy emotsional beqarorlik o'ta yuqoriligi bizni e'tiborimizni tortdi. Shu sababli ularning bir nechitasi bilan individual suhbat o'tkazdik. Natijada shunday xulosaga keldikki ulardagi bunday yuqori neyrotizm darajasi ayni o'sha vaqtdagi ruhiy kechinmalariga bog'liq. Jumladan, oliy o'quv yurtiga kira olmaslik qo'rquvi, maxsus maktabni tugatgach ijtimoiy hayot tarzining o'zgarishidan qo'rqish va boshqa shu kabi o'smirlarga xos ruhiy ruhiy kechinmalar.

O'tkazgan kichik tadqiqotlarimiz natijalari ko'rishda nuqsoni bor shaxslar temperamenti sog'lom shaxslarniki bilan bir qonuniyatga tayanadi. Sog'lom shaxslarda o'tkaziladigan temperament testlari ko'rishda nuqsoni bor shaxslar uchun ham o'tkazish mumkin. Masalan, bizning yuqorida o'tkazganimiz G.Ayzenkning shaxs temperamentini aniqlash testi. Faqatgina ularda kechadigan ruhiy bosimni temperament xususiyatidan ajrata olish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. E. G'oziyev "Umumiy psixologiya" – Darslik. 1-kitob. Toshkent. – 2008.
2. P.I.Ivanov, M.E. Zufarova "Umumiy psixologiya" – Darslik. Toshkent. – 2008. – B. 357–358.
3. Выготский Л.С. Основы дефектологии. – СПб.: Лань, 2003.
4. Z.T. Nishonova, D.S. Qarshiyeva "Eksperimental psixologiya" – darslik. Toshkent. – 2005.
5. D.M. Sultonova, L.Sh. Nurmuxamedova, Sh. M.Amirsaidova. "Tiflopedagogika" O'quv qo'llanma. Toshkent. – 2007.